

Literární obzor

Monografie o titulech filmů

Andreas Schreitmüller: *Filmtitel*.MAKS¹⁾ Publikationen, Münster 1994, 433 s.

Knižní monografie (původně doktorská disertace) německého autora Andrease Schreitmüllera – dnes televizního dramaturga – nepochybně představuje dosud nejrozsáhlejší, nejdůkladnější a nejkomplexnější zpracování problematiky titulů (názvů) filmů.²⁾ Zaslouhuje si tedy pozornost filmových vědců, publicistů a tvůrců (a také zainteresovaných diváků) i na druhé straně pozornost odborníků orientovaných na výzkum postavení a funkcí titulů lidských komunikačních výtvorů (textů v širokém smyslu) – tato oblast zkoumání se v posledních desetiletích zřetelně rozvíjí a získává dokonce status specifické dílčí disciplíny, označované někdy – na základě francouzštiny – názvem **titrologie** (Schreitmüller na několika místech své práce užívá podoby titologie).

Schreitmüllerova monografie nezapírá původní účel svého vzniku – nejedním rysem naplňuje tradiční představy o důkladnosti a detailnosti německých disertací. Výklad je rozčleněn do mnoha kapitol a podkapitol uspořádaných na základě číselného třídění (až sedmimístného, např. 1.4.1.2.1.1.1.) a jeho součástí je 1077 poznámek pod čarou. Další numerickou linii procházející knihou vytvářejí číslované doklady (jde o více než 730 filmů); vedle toho se několik tisíc titulů stalo bází pro získání různých statistických dat a pro testy s pokusnými osobami. Jinou závažnou složkou monografie je snaha respektovat v maximální míře dosavadní literaturu k tématu: přehledům této literatury jsou postupně věnovány tři speciální kapitoly (obecné teorie titulu, práce o titulech filmů, práce o převádění titulů do jiného jazyka). Tyto kapitoly podávají ve výstižných shrnutích mnoho informací o názorech různých autorů, a demonstrují tak Schreitmüllerovu obdivuhodnou sčítlost; přesto však, podotkněme, nejsou bez mezer (především se ukazuje, že stále platí *slavica non leguntur*; nejde jen o jazykovou bariéru, Schreitmüller nepřihlíží ani k slavistickým pracím o problematice titulu, jež byly uveřejněny v němčině – ty nejsou příliš četné, ale existují³⁾). Rozsáhlá znalost literatury se dále obráží v četných citátech procházejících celou prací.

Zmíněné rysy ovšem reprezentují jen jednu stránku Schreitmüllerovy monografie. Zároveň je potřebné zdůraznit, že podávaný výklad rozhodně není těžkopádný, ale je naopak živý, dynamický a pro připraveného čtenáře dobře přístupný. Osvěžující moment pak představuje autorův sklon k lakonickým a mírně ironickým hodnocením, zálibný důraz na doklady co nejkurióznější a nejbizarnější a konečně také občasná – zcela záměrná – vybočení z konvencí odborného vyjadřování (vrchol tu tvoří poděkování pivovaru Clausthaler za to, že díky jeho produktům mohla být práce dokončena).

Monografie je rozdělena do tří hlavních částí. První – a nejrozsáhlejší (s. 19 – 246) – sleduje problematiku v aspektu vnitrojazyčném (intralingválním) a snaží se především postihnout funkce

1) MAKs je zkratkové označení pro Münsteraner Arbeitskreis für Semiotik, tedy – při trochu volnějším překladu – „Münsterský sémiotický kroužek“. Péči tohoto sdružení byla vydána řada odborných publikací o filmu.

2) Poznamenejme, že zhruba v téže době vyšla ve Francii kniha analyzující úvodní (a závěrečné) titulky filmů, pochopitelně včetně jejich titulů: Nicole de M o u r g u e s, *Le Générique du film*. Paris 1994.

3) Příznačné je, že naproti tomu třeba práce publikované v nizozemštině nebo v italštině si Schreitmüller – jak dokládají příslušná poděkování – nechal speciálně přeložit.

filmového titulu a charakteristické rysy jeho výstavby. Druhou část (s. 247 – 344) zabírají výklady a úvahy o titulu ve vícejazyčném (interlingválním) kontextu, tedy o změnách titulu (Umtitelungen) při uvedení filmu v jiné jazykové (kulturní) sféře. Třetí část monografie (s. 345 – 384) zahrnuje zprávy o různých empirických výzkumech. Práci uzavírá shrnutí, obsáhlá bibliografie a rejstříky.

Obecnou bázi autorových výkladů jsou aktuální teoretické koncepce zejména textové lingvistiky, kognitivní psychologie a teorie překladu. V opření o ně se konstituují pojetí titulu vyzdvihující komunikační, především recepční aspekty. Titul je zapojen do sítě vztahů (srov. s. 67), mezi nimiž do popředí vystupuje vztah k recipientovi, k (potenciálnímu) divákovi: hlavní funkce titulu se obrací právě k němu, zejména má „publikum oslovit a vypovědět něco o filmu“ (s. 82).

Specifičnost postavení filmového titulu určují podle Schreitmüllera tři podstatné podmínky: multimedialnost filmu (titul, prvek nutně verbální, se vztahuje k celku, v němž převládá složka neverbální – obecně je tento korelát k titulu označován jako **ko-text**), orientace filmu na komerční úspěch a (relativní) izolovanost titulu (titul je častěji než v případě slovesného textu recipován odděleně od svého ko-textu). Těmito podmínkami se podkládá tvrzení, že ve sféře filmu bývá vztah titulu ke ko-textu často oslaben a podřízen působení na recipienta – sugesce dominuje nad informací (s. 68).

Jako „superfunkce“ titulu se tak jeví „reklama na film“ (s. 85). Povaha reklamního působení titulu se přitom Schreitmüllerovi úzce váže na předpoklad aktivní účasti recipienta (potenciálního diváka) při utváření jeho smyslu (východiskem tu jsou některé současné teorie porozumění textu). Titul pro recipienta představuje podnět k aktivaci určitých souborů jeho znalostí, k budování hypotéz, vyplňování nedourčených, „prázdných“ míst v něm, k vybavování asociací.

Po výkladu o principech reklamního působení filmového titulu (s. 87 – 104) a o různých podobách jeho funkce informační (s. 105 – 145) – autor tu za pomoci mnoha příkladů demonstruje fakt, že titul může poukazovat na nejrozmanitější aspekty obsahu a struktury filmu i na faktory vůči němu vnější, třeba na jeho tvůrce (*Rogopag*) – následuje ještě kapitola věnovaná marginálním funkcím titulu (s. 146 – 168). Některé z uváděných funkcí jsou vskutku okrajové (jde např. o rozšíření formulací z titulů do každodenního vyjadřování), nejsem si však jist, zda lze za marginální označit také funkci identifikační (tedy identifikaci, jednoznačné určení příslušného ko-textu, o němž je prostřednictvím titulu právě řeč); identifikační funkce jistě není výrazná v tom smyslu, že k jejímu naplnění stačí odlišnost od jiných titulů, vzájemná nezaměnitelnost, je to ale zároveň funkce velmi podstatná, která zřejmě podmiňuje to, že některé texty (ty, jež je třeba v komunikaci učinit předmětem řeči) jsou titulem opatřeny a jiné nikoliv.

Protěžskem k dosud probíraným pasážím je pak kapitola, jež si klade za cíl popis jazykových forem titulů (s. 169 – 226). V zásadě tu jde o postižení vyhraněných, opakovaně užívaných prostředků, které slouží k plnění reklamní funkce titulu, k podnícení pozornosti recipienta a jeho aktivizaci (spojení prvků významově rozporných, víceznačná vyjádření, hra se slovy, narážky na známé texty a citáty z nich, neologismy a anachronismy, exotismy, neobvyklé metafor, rýmy a aliterace apod.).

V části zaměřené na titul ve vícejazyčném kontextu zajímá Schreitmüllera především otázka, zda lze při uvedení filmu v jiné jazykové oblasti hovořit v souvislosti s titulem o překladu, když nový titul nemá v nejednom případě s originálním titulem jazykově vůbec nic společného (jako odpovídající český příklad může sloužit třeba změna *I compagni „soudruzi“* → *Stalo se v Turíně*). Autor proto na rozsáhlé ploše kriticky zkoumá některé novější teorie překladu (s. 271 – 320) a dospívá pak k závěru o zřetelně hraničním postavení titulu ve vztahu k němu. Chceme-li zde o překladu uvažovat, musíme za východiskový text pokládat jak originální titul, tak i celý film (který také vzhledem k jinému publiku podléhá jistým jazykovým úpravám, s. 343 – 344). Faktorem

rozhodujícím o podobě nového titulu se stává právě zřetel k odlišnému okruhu recipientů. Ctitele autentické podoby filmového díla může iritovat Schreitmüllerovo stanovisko, podle něhož jsou legitimní nejen změny titulů motivované kulturními specifiky (poukazy na jevy, které jsou v jiné kultuře málo známe nebo zcela neznámé, resp. které by vyvolávaly nepřípadné asociace), ale také změny, jejichž cílem je jednak zvýšení atraktivity filmu pro (nové) diváky, jednak zvýšení přístupnosti, pochopitelnosti titulu (mj. s. 321, 342).

Materiálová složka této části monografie se soustřeďuje na německé tituly filmů s originálním titulem anglickým (s. 321 – 344), a je třeba říci, že přes liberalistické východisko se autor nevyhýbá kritickým poznámkám a zmínkám o nevhodných řešeních. Na základě důkladné klasifikace změn dospívá k závěru, že německé tituly bývají v porovnání s originálem explicitnější a redundantnější, dramatičtější, konkrétnější a více zaměřené na jednající postavy. Velmi zajímavý a aktuální problém představuje identita titulu, tedy zachování jeho originální podoby i v odlišném jazykovém prostředí (v českých kinech např. *Pretty Woman* – o tom s. 323 – 329).⁴⁾

Nesporně cenná a průkopnická je třetí část monografie. Ta jednak seznamuje čtenáře s kvantitativním podložením některých výzkumů (statistický rozbor obsáhlého korpusu anglických a odpovídajících německých titulů, s. 353 – 360), jednak ukazuje postoje k titulům u subjektů na obou pólech komunikačního procesu: podává se tu informace o anketě mezi německými filmovými distributory (s. 346 – 352) a o testech zjišťujících přiřaditelnost německých titulů k titulům originálním a jejich přijatelnost pro recipienty (s. 361 – 384). Všechny tyto výzkumy se tedy týkaly vícejazyčného kontextu, zajímavé a důležité výsledky by jistě mohlo přinést i empirické a statistické zkoumání titulů v aspektu vnitrojazyčném.

Sluší se ukončit recenzi v duchu recenzovaného díla: Schreitmüllerova monografie dokazuje, že nauka o titulech rozhodně není u konce s dechem (*A bout de souffle*) a že probírání se ve filmových titulech neznamená přehlídku ztraceného času (*Parade du temps perdu*), ale může být veselým poznáváním (*Le Gai savoir*) a dobrodružstvím (*L'avventura*).⁵⁾

Petr Mareš

Nový katalog němého filmu

Český hraný film I 1898 – 1930.

Národní filmový archiv, Praha 1995. 285 stran, 270 fotografií, náklad 5000 výtisků, cena 330 Kč.

V roce 1957 vydali pracovníci Dokumentačního oddělení Čs. filmu Jan S. Kolár a Myrtil Frída publikaci *Československý němý film 1898 – 1930* s podtitulem *Základní materiály k historii českého filmu*. V prosinci roku 1995 se na pultech knihkupectví objevila kniha *Český hraný film I 1898 – 1930*. Připravili ji pracovníci Národního filmového archivu – Vladimír Opěla (ředitel

4) O způsobech vytváření českých titulů zahraničních filmů srov. Petr Mareš, *O překládání titulu filmového díla*. „Naše řeč“ 65, 1982, s. 128 – 144; týž, *Filmový titul a jeho překlad*. „Film a doba“ 29, 1983, s. 515 – 517; týž, *Jak se dnes překládají názvy filmů*. „Tvar“ 4, 1993, č. 31 – 32, s. 14.

5) Srov. Jaroslav Brož – Myrtil Frída, *666 profilů zahraničních režisérů (A – Z)*. Praha 1977.